

УДК 94 (477) «1917-1918»

О.О. Єгоршина

МІНІСТЕРСТВО ПРОДОВОЛЬЧИХ СПРАВ УНР (червень 1917 р. – квітень 1918 р.)

У статті розглядається процес створення Міністерства продовольчих справ Української Народної Республіки, його кадровий склад, висвітлюються основні напрями його діяльності.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Міністерство продовольчих справ.

Статья рассматривает процесс создания Министерства продовольственных дел Украинской Народной Республики, его кадровый состав, основные направления деятельности.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Центральная Рада, Генеральный Секретариат, Министерство продовольственных дел.

The article is dedicated to the process of establishment of Ministry of Food Affairs of Ukrainian People's Republic, its staff, principal activity trends.

Key Words: Ukrainian People's Republic, Central Rada, General Secretariat, Ministry of Food Affairs

Постановка проблеми. Дослідження, присвячені добі визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр., мають не лише наукову, а й практичну цінність для сучасного державотворення, оскільки багато проблем, притаманних розвитку тогочасного суспільства є актуальними і для сьогодення. До них належить, зокрема, питання продовольчої політики УНР, яка суттєво впливала не лише на внутрішнє життя держави, але й на її зовнішньополітичний курс.

Аналіз актуальних досліджень. Слід зазначити, що попри значний науковий доробок з історії Української революції, питання продовольчої політики УНР в сучасній науковій літературі майже не висвітлено. Політико-правовий аналіз діяльності уряду УНР, у тому числі й міністерства продовольчих справ, подає монографія О.М. Мироненка [7]. Деякі відомості містять праці О.Л. Копиленка [5], В.Ф. Верстюка та Т.С. Осташко [1], О.Б. Кудлай [6]. Цікавий, але фрагментарний матеріал можна знайти в працях діячів УЦР – В. Винниченка, Д. Дорошенка [3], М. Ковалевського [4] та ін. Джерельну базу даної розвідки становлять, крім вищезгаданих мемуарів, документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України [9], частково опубліковані в

збірці «Українська Центральна Рада. Документи і матеріали» [8].

Мета статті – дослідити історію створення і практичну діяльність міністерства продовольчих справ УНР, яке під різними назвами функціонувало з незначними перервами у складі Генерального Секретаріату з червня 1917 по квітень 1918 р.

Виклад основного матеріалу. І Універсал, виголошений 10 червня 1917 р. на II Всеукраїнському військовому з'їзді, визначив головним завданням Української революції досягнення реальної автономії в складі демократичної федеративної республіки Росії. 15 червня 1917 р. було сформовано орган української виконавчої влади, що отримав назву Генерального Секретаріату і мав «завідувати справами внутрішніми, фінансовими, продовольчими, земельними, хліборобськими, міжнародними і іншими в межах України і виконувати всі постанови Центральної Ради, які цих справ торкаються» [8, с. 105]. Головою Генерального Секретаріату та генеральним секретарем з внутрішніх справ було призначено В.К. Винниченка. Ця владна інституція складалася з восьми генеральних секретарств, серед яких було і Секретарство продовольчих (харчових) справ.

Його очолив М.М. Стасюк – відомий політичний і кооперативний діяч, товариш голови

ЦК Селянської спілки, член УПСР. На посаді генерального секретаря М. Стасюк перебував до серпня 1917 р.

26 червня 1917 р. на V сесії УЦР В. Винниченко зачитав першу декларацію Генерального Секретаріату, в якій були окреслені основні напрями та принципи його діяльності. Стосовно продовольчої справи Генеральний Секретаріат проголосував, що своїм основним завданням він вважає об'єднати роботу всіх продовольчих органів в Україні та внести в неї планомірність, якої їй досі бракувало. На генеральне секретарство продовольчих справ поклалися наступні завдання: заснування Всеукраїнського продовольчого комітету, який має забезпечити автономію Україні в продовольчій справі та подбати про відповідне постачання українським хліборобам потрібних у їх господарствах продуктів та знаряддя [8, с. 159].

16 липня 1917 р. був затвердженій Статут Генерального Секретаріату, в якому він проголошувався вищим органом управління в Україні. Його склад було розширено до 14 генеральних секретарств [8, с. 180-182]. В. Винниченко на чолі невеликої делегації у складі генерального секретаря фінансів Х. Барановського та генерального контролера М. Рафеса виїхав до Петрограду для затвердження Тимчасовим урядом «Основ Тимчасового управління на Україні» – документу, що мав вирішити багато складних питань у взаєминах України та Росії

Але обставини склалися не на користь української делегації. 24 липня, вже під час переговорів, до влади в Росії прийшов 2-й коаліційний уряд, який з перших днів взяв курс на відхід від демократії до воєнної диктатури. Терміново створена спеціальна юридична комісія на чолі з управителем канцелярії Тимчасового уряду А. Гальперінім та головою юридичної наради Б. Нольде відкинула затвердженій Малою Радою Статут Генерального Секретаріату і виробила «Тимчасову Інструкцію Генеральному Секретаріатові Тимчасового Уряду на Україні». Інструкція значно обмежила компетенцію Генерального Секретаріату: він проголошувався не урядом автономної України, а лише виконавчим органом російського уряду в краї, влада його поширювалася тільки на п'ять губерній. Кількість генеральних секретарів скорочувалася з 14 до 9, серед них, завдяки жорсткій позиції російського міністра землеробства В. Чернова, скасовувалася й посада секретаря продовольчих справ [7, с. 48].

5 серпня в Києві відкрився VI пленум Центральної Ради, на якому В. Винниченко доповів про результати переговорів з Тимчасовим урядом. Дебати з приводу його доповіді в

кінцевому результаті звелися до питання: приймати чи не приймати урядову «Інструкцію». На засіданні 7 серпня перемогла резолюція від фракції РСДРП про прийняття «Інструкції» в цілому [6, с.84].

14 вересня Тимчасовий уряд дав офіційну згоду на існування Генерального Секретаріату, якій не містив у своєму складі посаду секретаря продовольчих справ [3, с.113].

20 вересня на засіданні Генерального Секретаріату О. Шульгін знов поставив питання про термінове створення Секретарства харчових справ. Генеральному секретарю земельних справ М. Савченко-Більському було доручено розробити необхідний законопроект. Також було прийняте рішення призначити в Секретарстві земельних справ третю посаду товариша генерального секретаря для порядкування продовольчою справою [8, с. 314].

Падіння Тимчасового уряду внаслідок Жовтневого перевороту, ліквідація його місцевих органів створили для Української революції сприятливі умови для запровадження дійсної автономії. 30 жовтня Генеральний Секретаріат був доповнений тимчасовими генеральними комісарами у справах військових, праці, шляхів, торгу і промисловості, судових і продовольчих. Останню посаду обійняв М.М. Ковалевський – відомий громадсько-політичний та державний діяч, лідер УПСР, голова Селянської спілки. На посаді генерального комісара (згодом генерального секретаря та народного міністра) продовольчих справ він перебував до останнього дня існування УЦР [1, с.104]. 3 листопада за пропозицією М. Ковалевського було затверджено посади товаришів генерального комісара з продовольчих справ. Їх обійняли М. Стасюк і відомий кооперативний діяч Д.В. Коліух [1, с.107].

7 листопада 1917 р. III Універсалом Центральної Ради було проголошено створення Української Народної Республіки. Вся влада до скликання Установчих зборів України передавалася революційному парламенту – Українській Центральній Раді та її уряду – Генеральному Секретаріатові. Того ж дня, для ліквідації непорозумінь, викликаних різним найменуванням вищих посадових осіб було прийнято рішення про те, що всі генеральні комісари, перейменовуються на генеральних секретарів з повними правами.

Після проголошення УНР організаційна робота по вдосконаленню системи виконавчої влади республіки, визначенню компетенції секретарств прискорилося і стала більш продуктивною. Як і раніше, тривали зміни у структурі та складі уряду. Торкнулися вони і Секретарств

ва продовольчих справ. Так, у грудні 1917 р. товаришами генерального секретаря стають П.К. Лінніченко і М.О. Гаврилов [9, с. 12], згодом Т.Я. Білоненко.

Структура Секретарства продовольчих справ була досить складною та розгалуженою, що пояснювалося, насамперед, кількістю та різноманітністю завдань, які підлягали його компетенції. До його складу входили: загальна канцелярія, департаменти на чолі з директорами, відділи, які очолювалися віце-директорами та входили до складу департаментів, окремі відділи. Ця структура постійно змінювалася, що нерідко викликало незадоволення та навіть розгубленість місцевих органів, але це знов таки відбувалося під тиском обставин та з огляду на постійно виникаючі нові проблеми, що доводилося вирішувати Секретарству. У листопаді-грудні 1917 р. воно складалося з канцелярії, юридичного відділу, делегатського бюро та трьох департаментів. До складу 1-го департаменту входили відділ заготівлі зерна та фуражу та статистичний відділ; до 2-го – цукровий відділ і бухгалтерія; 3-й департамент відав загальними справами. 3 січня 1918 р. для урегулювання біжучих справ була заснована Рада Секретарства в складі генерального секретаря, його товаришів та директорів департаментів [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 2, арк. 11].

У листопаді-грудні 1917 р. нагальними завданнями Секретарства продовольчих справ були: введення цукрової монополії в Україні, постачання продовольства арміям Західного та Північного фронтів, російським губерніям, боротьба з незаконним вивозом хліба, ліквідація продовольчої кризи на Київщині та Чернігівщині, постачання сільськогосподарських машин, шкіряних та залізних виробів селянам, реорганізація місцевих продовольчих органів та багато інших [8, с. 589]. 20-23 грудня 1917 р. в Києві був проведений продовольчий з'їзд, у роботі якого активну участь взяли П. Лінніченко та Д. Коліух. Серед інших, з'їзд прийняв рішення про створення в Генеральному секретарстві харчових справ спеціального транспортного відділу для удосконалення справи постачання продовольства [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 3, арк. 48, 61].

Після проголошення IV Універсалу 11 січня 1918 р. Генеральний Секретаріат було перейменовано на Раду Народних Міністрів, а генеральних секретарів відповідно – на народних міністрів [9, с. 101].

25 січня із-за наступу більшовицьких військ керівники УЦР вимушені були терміново покинути Київ. Відповідне рішення навіть не встигли повідомити всім міністерствам. Так, М. Кова-

левський, прямуючи ранком наступного дня до Генерального Секретаріату, був затриманий більшовицьким патрулем і врятувався лише завдяки своєму самовладанню. Під час окупації він деякий час залишався в Києві під личиною продавця молочарні на Малій Васильківській, координуючи діяльність підпільних революційних груп. Через довірених осіб, які лишилися в Міністерстві продовольчих прав, йому вдалося блокувати деякі розпорядження призначеного туди більшовиками комісара А. Гриневича, зокрема, про вивезення з Києва великої партії збіжжя [4, с. 372-376].

Після повернення 9 березня 1918 р. уряду до Києва короткий час обов'язки міністра харчових справ було доручено виконувати Д. Коліуху [9, с. 192]. Але вже 19 березня М. Ковалевський об'єднав дві посади – міністра земельних справ і харчування [9, с. 215]. Взагалі діяльність уряду В. Голубовича у березні-квітні 1917 року була позначена майже безперервними посадовими переміщеннями, неефективністю прийнятих рішень. В першу чергу це пояснюється тим, що реальна влада в Україні на той час належала німцям, які досить зневажливо ставилися до українських законодавчих, виконавчих і судових органів.

Ці обставини не змогли не позначитись і на діяльності Міністерства продовольчих справ. На перше місце вийшло завдання постачання Центральним державам хліба та сільськогосподарської продукції згідно з умовами Брестського мирного договору. 22 березня уряд доручив М. Ковалевському вести всі переговори в цій справі [9, с. 222]. П. Лінніченко, Д. Коліух і директор 3-го департаменту С. Остапенко були призначені представниками від Міністерства на нараду по питанням товарообміну з Германією та Австро-Угорщиною [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 94, арк. 9]. 23 квітня було прийняте рішення делегувати Д. Коліуха за кордон від комісії торгу і промисловості для ознайомлення з економічним станом Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини та Болгарії і для виконання завдань Міністерства [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 121 А, арк. 95].

Для упорядкування справи хлібопостачання у квітні 1918 р. була створена спеціальна інституція – Державне хлібне бюро. Представниками від Міністерства в раду і правління Бюро були призначені М. Гаврилов, Т. Білоненко та консультант по статистико-економічним питанням С. Веселовський [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 146, арк. 4].

Як і раніше, актуальним залишалось питання виробництва і постачання цукру. На початку березня 1918 р. було ліквідовано в Україні

«Центросахар» – інституцію, запроваджену ще Тимчасовим урядом. Це завдання було покладено на М. Гаврилова. Він же став головою дорадчого комітету по справам виробництва і розподілу цукру та питань цукрової монополії при Міністерстві продовольчих справ. Згодом при Міністерстві було організовано окремий департамент виробництва і постачання цукру у складі директора, двох віце-директорів, відділів організації посівної площі буряків, допомоги виробництву цукру, постачання цукром армії та населення, розрахунку з пісочними та рафінадними заводами та загального [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 120, арк. 54-57].

Кадрові та структурні зміни в Міністерстві продовольчих справ тривали й надалі. У березні було скасовано окремий статистичний відділ і вирішено завести діловодство при кожному з відділів 1-го департаменту, а для координування та узагальнення їх роботи – статистичне бюро при цьому ж департаменті [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 147, арк. 13]. На початку квітня з посади товариша міністра пішов П. Лінніченко. У зв'язку з його уходом було скасовано 3-й департамент, його фінансовий відділ та бухгалтерія виділені в окремий рахунково-фінансовий відділ на чолі з головним бухгалтером.

Взагалі структура Міністерства відповідала тим завданням, які воно мусило вирішувати. Так, у квітні 1918 р. в його складі існували департамент заготовки та постачання хліба с підпорядкованими йому ліквідаційним, транспортним, статистичним відділами та технічним бюро; департамент заготівлі і постачання худоби, жирів, яєць і овочів; цукровий департамент; департамент загальногосподарських матеріалів [10, ф. 2197, оп. 1, спр. 146, арк. 2, 9]. 6 квітня було прийнято рішення про доручення Міністерству продовольчих справ організувати шкіряну монополію і передачу в його розпорядження шкіряного комітету [9, с.254].

Міністерство продовольчих справ УНР припинило своє існування 29 квітня 1918 р., коли внаслідок державного перевороту була розпущена Центральна Рада.

Висновки. Оцінюючи роль Міністерства продовольчих справ та внесок його діячів у становлення нової держави, слід пам'ятати, що процес державотворення завжди є складним і суперечливим, а в період 1917-1918 рр. він ще відбувався в несприятливій політичній та економічній ситуації, викликаний довготривалою війною, революцією, неприйняттям з боку колишньої метрополії самої ідеї автономії України. Керівникам УНР довелося вирішувати грандіозні завдання державотворення в надзвичайно стислі терміни та в екстремальних умовах.

До того ж, знов таки з цілком об'єктивних причин, українській еліті не вистачало досвіду і навичок саме державної роботи. І все ж, незважаючи на численні помилки і прорахунки, Центральній Раді за короткий час вдалося створити багато в чому не досконалий, але діючий апарат державної влади, що згідно з демократичними принципами поділялась на законодавчу, виконавчу і судову. При цьому деякі державні інституції були цілком новими, наприклад Секретарство, згодом Міністерство продовольчих або харчових справ.

Перспективи подальших досліджень. Дана розвідка лише в загальних рисах окреслила історію його створення та визначила основні напрямки його діяльності. Докладнішого вивчення потребують питання кадрового складу Міністерства, його заходи по реорганізації місцевих продовольчих органів та багато інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діячі Центральної Ради. Біографічний довідник / В.Ф. Верстюк, Т.С. Осташко – К.:Б/в, 1998. – 254 с.
2. Винниченко В. Відродження нації: ч. I-III / В. Винниченко – Ч. II. — Київ-Відень, 1930. – 328 с.
3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр.: в 2 томах / Д. Дорошенко – Т.1. Доба Центральної Ради – К.: Темпора, 2002 – 320 с.
4. М. Ковалевський При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії / М. Ковалевський – Інсбрук, 1966. – 719 с.
5. Копиленко О.Л. «Сто днів» Центральної Ради / О.Л. Копиленко – К.: Україна, 1992. – 204 с.
6. Кудлай О.Б. Боротьба навколо прийняття Тимчасової Інструкції Генеральному Секретаріатові Тимчасового Уряду на Україні на ІV сесії Української Центральної Ради / О.Б. Кудлай // Український історичний журнал. 1997. – № 5. – С. 80-86;
7. Мироненко О.М. Світоч української державності (політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради) / О.М. Мироненко – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Академія правових наук України, 1995. – 327 с.
8. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у двох томах / Т. 1: березня — 9 грудня 1917 р. [упор. Верстюк В.Ф., Бойко О.Д. та ін.] – К.: Наук. Думка, 1996. – 589 с.
9. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у двох томах / Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. [упор. Вер-

стюк В.Ф., Бойко О.Д. та ін.] – К.: Наук.
Думка, 1997. – 422 с.

10. Центральний державний архів вищих ор-
ганів влади та управління України.